

КРИМІНАЛІСТИЧНА МЕТОДИКА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ

У статті досліджено деякі проблеми сучасного стану та тенденції розвитку заключного розділу криміналістики – методики розслідування злочинів. Проаналізовано питання становлення методики розслідування злочинів. Висвітлено сучасні наукові погляди на сутність і завдання криміналістичної методики.

Ключові слова: криміналістична методика розслідування злочинів, класифікація, зміст, завдання, форма окремих криміналістичних методик розслідування.

А. А. Кочнева

Криминалистическая методика расследования преступлений: современное состояние и проблемы развития

В статье исследованы некоторые проблемы современного состояния и тенденции развития заключительного раздела криминалистики – методики расследования преступлений. Проанализированы вопросы становления методики расследования преступлений. Освещены современные научные взгляды на сущность и задачи криминалистической методики.

Ключевые слова: криминалистическая методика расследования преступлений, классификация, содержание, задание, форма отдельных криминалистических методик расследования.

А. Kochneva

Forensic methods of crime investigation: current state and problems of development

The article explored some of the problems of the current state and trends of the final section of criminalistics – crime investigation techniques. Analyzed issues of becoming crime investigation techniques. The modern scientific views on the nature and objectives of forensic techniques.

Key words: forensic methods of crime investigation, classification, content, task, specific form of forensic investigation techniques.

Постановка проблеми та її актуальність.

Звичайно, наукові досягнення, зокрема у вигляді концепцій, розвиваються, а отже, зазнають змін. Насамперед такі процеси пояснюються динамічністю розвитку. Це безпосередньо стосується й наукових досліджень криміналістичної методики.

В останні роки в криміналістичній науці велику увагу стали приділяти розробці її заключної частини, в якій синтезуються, розвиваються та конкретизуються положення криміналістичної техніки і криміналістичної тактики – методики розслідування злочинів, і зокрема її теоретичних основ. Цій проблемі присвячені монографічні дослідження І. О. Возгріна, Ю. П. Гармаєва та О. Ф. Лубіна, В. А. Журавля, В. Є. Корноухова, С. Ю. Косарева,

В. В. Тіщенко, С. Н. Чурилова, А. В. Шмоніна, Б. В. Щура, а також роботи інших авторів. Крім того, розроблюються й окремі положення, різноманітні теоретичні категорії і поняття методики розслідування: криміналістична класифікація злочинів, криміналістична характеристика злочинів, типові слідчі ситуації, технологія, програмування та алгоритмізація розслідування, слідчі задачі і тактичні операції та інші.

Метою даної статті є дослідження проблем розвитку криміналістичної методики та її ролі у протидії злочинності.

Аналіз досліджень і публікацій. Методика розслідування злочинів як важлива частина криміналістики є синтезом криміналістичної техніки і тактики. Водночас у криміналістиці

наявні різні підходи щодо її формування. Однією з концепцій є та, що методика розслідування формувалася паралельно з рекомендаціями техніки і тактики. Інша концепція пов'язана з тим, що методика розслідування є наслідком певного рівня сформованості техніки і тактики, а така позиція підкреслює вторинність криміналістичної методики. Представником першої концепції є, наприклад, А. В. Шмонін, який вирізняє чотири періоди історії зародження та становлення криміналістичної методики: передумови криміналістичної методики, зародження криміналістичної методики, її становлення, подальший розвиток [11, с. 6-90]. На думку автора, криміналістична методика має тривалу історію і безпосередньо пов'язана зі становленням та розвитком криміналістики як науки [11, с. 6].

Поняття, принципи та завдання криміналістичних методик неодноразово були предметом дослідження в працях О. Я. Баєва, В. П. Бахіна, Р. С. Белкіна, О. М. Васильєва, І. О. Возгріна, В. К. Гавло, С. О. Голунського, Ю. П. Гармаєва, І. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкіна, В. А. Журавля, В. Г. Танасевича, С. Н. Чурилова, Б. М. Шавера, М. П. Шаламова, В. Ю. Шепітька, А. В. Шмоніна, М. П. Яблокова, І. М. Якімова та інших учених. Проте, незважаючи на низку наукових доробок у цій сфері, чимало питань мають дискусійний характер та досі залишаються невіршеними.

Виклад основного матеріалу. Криміналістична методика виникла в результаті інтеграції та диференціації наукових знань та об'єднує в собі передові досягнення криміналістичної техніки й тактики, відповідно, щодо оптимальної організації розслідування злочинів і судового розгляду певних категорій справ [4, с. 9]. О. М. Васильєв визначив методику розслідування окремих видів злочинів як заключний розділ криміналістики. При цьому вчений влучно відмітив, що накопичення матеріалів узагальнення передової слідчої практики поряд із загальним завданням удосконалення розслідування та підвищення його ефективності зумовило виникнення проблеми підвищення наукового рівня та практичної корисності методики розслідування як блоку, що синтезує використання засобів

криміналістичної техніки та слідчої тактики, і як галузі, яка має власний, значно ширший зміст, аніж той, який вона мала до цього. Наведена теза залишається актуальною [1, с. 3].

Криміналістична методика посідає чітке місце у системі криміналістики. Вона являє собою не галузь, і не частину криміналістики, яка не є визначеною. Криміналістична методика – це розділ криміналістики. Щодо цього, доречними є слова, що методика розслідування злочинів – це самостійний розділ науки криміналістики. Вона тісно пов'язана з криміналістичною технікою і слідчою тактикою, з яких черпає певні дані і прийоми формування методів розкриття і попередження злочинів [6, с. 7].

У сучасній криміналістиці висловлена думка про тривалий процес розвитку криміналістичної методики, в якому виокремлюють декілька етапів. Наприклад, окремі вчені-криміналісти розглядають п'ять етапів: 1) докриміналістичний – зародження методики розслідування злочинів; 2) становлення методики розслідування злочинів у період ранньої криміналістики (праці Г. Гросса, Р. Гейндла, А. Гельвіга, Р. А. Рейса, А. Нічефоро, Б. Л. Бразоля, С. М. Трегубова та ін.); 3) зміцнення методики розслідування злочинів як самостійного розділу криміналістики (з середини 20-х до середини 30-х років ХХ ст.), що пов'язують з поглядами І. М. Якімова, В. І. Громова, С. А. Голунського; 4) подальша розробка нових окремих методик розслідування злочинів і початок створення власних загально-теоретичних положень (друга половина 30-х – середина 60-х років ХХ ст.); 5) розвиток методики розслідування злочинів, пов'язаний з глибоким перетворенням загальної теорії криміналістики наприкінці ХХ ст. (розпочався в 70-ті роки ХХ ст. і триває донині) [2, с. 11-23].

Значення методики розслідування в криміналістичній науці важко переоцінити. М. П. Яблоков і О. Ю. Головін зазначають: «У ній (методиці) розроблюється стратегія всієї криміналістичної діяльності з розслідування злочинів. У силу цього методика розслідування не тільки стала таким розділом криміналістики, без використання наукових і практичних даних, яким фактично неможливо професійно вести

розслідування злочинів, але і є найважливішим кінцевим продуктом криміналістичної науки» [12, с. 141]. Звичайно, з погляду на таке значення криміналістичної методики, вона повинна відповідати сучасним вимогам теорії і практики.

Думаємо, що центральним рівнем криміналістичних методик є методики розслідування окремих видів злочинів. Якщо постає проблема з розслідування системи взаємопов'язаних злочинів, що зумовлюють досягнення злочинної мети, то необхідно використовувати комплексну методику (наприклад, в розслідуванні господарських злочинів, злочинів проти власності, поєднаних з використанням службового становища або злочинів у сфері обігу наркотичних засобів тощо), а в розслідуванні певної злочинної діяльності – міжвидову методику (наприклад, корисливо-насильницької злочинної діяльності). Поряд з цим, виокремлюються і методики вузького спрямування, так звані підвидові або групові методики: вбивств на замовлення, кишенькових крадіжок, розбійні напади на житло і т.п. Інколи методики звужують ще більше, вводячи додаткові ознаки, наприклад: методика розслідування кишенькових крадіжок в громадському транспорті чи методика розслідування вбивств на замовлення, які вчинюються щодо політичних діячів. Гадаємо, що надмірне звуження окремих методик не дає змогу виявити загальні положення та порівняти особливості розслідування злочинів одного виду або підвиду. Криміналістична класифікація злочинів дозволяє виділити в межах видової методики їх певні різновиди і вказати на особливості розслідування у відповідних типових ситуаціях. Тому не можна погодитися з виокремленням таких методик, як «методика встановлення алібі», «методика встановлення злочинця по гарячих слідах», «методики виявлення і викриття інсценувань» тощо. Слід погодитися з В. Є. Корноуховим, що в даному випадку мова повинна йти не про методики, а про типові тактичні завдання, що постають у розслідуванні [7, с. 148].

Вивчення слідчої практики показує, що традиційні видові і підвидові методики не завжди забезпечують належну ефективність розслідування. Пояснюється це, зокрема, тим, що такі

методики орієнтовані або на конкретний кримінально-правовий вид злочинів (вбивство, крадіжка і т.п.) або на його різновид, виділений за кримінально-правовим і (або) криміналістичним ознаками (наприклад, вбивство за замовленням; вбивства, замасковані інсценуванням; крадіжки, пов'язані з проникненням в приміщення і т.п.). На початку кримінального провадження далеко не завжди можна дати однозначну кримінально-правову оцінку розслідуваної події, а, отже, правильно вибрати видову (підвидову) методику розслідування. Крім того, злочинна діяльність певної особи або групи осіб може включати цілий комплекс пов'язаних між собою злочинів, що знову таки не дозволяє продуктивно скористатися будь-якою окремою видовою методикою. Разом з тим, криміналістична оцінка вихідної слідчої ситуації дозволяє досить точно віднести конкретний випадок до певного типу, роду, категорії злочинів, правильно поставити тактичні завдання, розробити загальні версії, визначити засоби їх перевірки. Тому слід підтримати думку про подальшу поглиблену розробку основ формування комплексних групових криміналістичних методик розслідування укрупнених категорій злочинів, які є синтезованою моделлю відповідної категорії злочинів і основою для виділення особливостей розслідування злочинів, що входять до неї [4, с. 93-94; 7, с. 340; 8, с. 141-151]. Прикладами створення подібної комплексної (міжвидової) криміналістичної методики можна назвати методики розслідування злочинів, вчинених посадовими особами [3], злочинів, пов'язаних з професійною діяльністю [5], корисливо-насильницьких злочинів [9] та ін. Потрібно лише підкреслити, що під міжвидовою (комплексною) методикою розуміється не просто сукупність окремих видових методик, а їх загальна інтегрована модель, що виконує системоутворюючу і методологічну функцію. Таким чином, розробки теоретичних основ криміналістичної методики ведуться в різних напрямках, що народжують нові підходи, уточнюючи, доповнюючи і оновлюючи відомі і, здавалося б, усталені наукові поняття та положення. Разом з тим, відсутні чіткі позиції по одній з найголовніших проблем

її теорії та методології – за системою принципів формування криміналістичних методик розслідування. Крім того, не завжди відрізняються принципи науково-теоретичної розробки приватних методик розслідування, з одного боку, і принципи застосування і побудови методики розслідування злочинів у практичій діяльності – з іншого. У цьому зв'язку треба підкреслити, що формування криміналістичної методики розслідування обумовлюється визначенням тих теоретичних і методологічних передумов, на основі яких можна виявити загальні закономірності та взаємозв'язки, властиві основним об'єктам криміналістичного наукового дослідження: діяльності з розслідування злочинів, з одного боку, та діяльності з їх вчинення – з іншого. Вважаємо, зазначена мета може бути досягнута за допомогою дієвого, системного та функціонального підходів, що утворюють у своїй системі загальний комплексний підхід, і будучи засобом пояснення, конструювання та прогнозування науково-методичних розробок [10, с. 7-9].

Висновки. Таким чином, розвиток криміналістичної методики дає змогу виокремити певні проблеми:

1) за своїм змістом криміналістична методика має охоплювати систему окремих методик. Традиційним вважають здійснення їх розробки відносно виду злочинів. Але на сьогодні виникають так звані «комплексні методики», «міжвидові методики», «родові методики» тощо. Такий стан потребує свого упорядкування та визначення прагматичної значущості їх розробки, місця у системі криміналістичної методики;

2) окремі криміналістичні методики мають бути звернені до формування, навпаки, так званих «мікрометодик» як певної диференціації в межах їх видової спрямованості. Зазначена тенденція має бути перспективною, оскільки такі методичні рекомендації відрізняються більшою конкретністю;

3) аналіз окремих криміналістичних методик дає підстави стверджувати, що їх зміст відрізняється залежно від підходів того чи іншого автора. Такий стан викликає заперечення, оскільки методика розслідування має бути певною програмою, алгоритмом дій слідчого. У цьому сенсі

є потреба в певній уніфікації, наданні чітких методичних рекомендацій щодо виконання слідчої діяльності.

Отже, формування нових і вдосконалення існуючих криміналістичних методик розслідування окремих видів злочинів має здійснюватися на підставі аналізу потреб судово-слідчої практики, міжнародного досвіду, прогностичного бачення ймовірних шляхів розвитку та структурних змін злочинних проявів, застосування ситуаційного підходу, новітніх інформаційних технологій та алгоритмічних схем.

Література

1. *Васильев А. Н.* Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений / А. Н. Васильев. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1978. – 72 с.
2. *Возгрин И. А.* Понятие и содержание криминалистической методики расследования преступлений / И. А. Возгрин // Курс криминалистики: в 3 т. Криминалистическая методика: методика расследования преступлений против личности, общественной безопасности и общественного порядка / под ред. О. Н. Коршуновой и А. А. Степанова. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2004. – С. 11-52.
3. *Дулов А. В.* Основы расследования преступлений, совершенных должностными лицами / А. В. Дулов. – Минск: изд-во Белорусс. ун-та, 1985. – 168 с.
4. *Журавель В. А.* Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: [монографія] / В. А. Журавель. – Х.: Видавнича агенція «Апостиль», 2012. – 304 с.
5. *Ищенко Е. П.* Расследование преступлений, связанных с профессиональной деятельностью / Е. П. Ищенко. – М.: Юрлитинформ, 2009. – 352 с.
6. *Колесниченко А. Н.* Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений / А. Н. Колесниченко // Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / В. К. Лисиченко, В. И. Гончаренко, М. В. Салтевский и др.; под ред. В. К. Лисиченко. – К.: Вища школа, 1988. – С. 7-15.
7. *Корноухов В. Е.* Методика расследования преступлений: теоретические основы / В. Е. Корноухов. – М.: Норма, 2008. – 224 с.

8. Косарев С. Ю. История и теория криминалистических методик расследования преступлений / С. Ю. Косарев. – СПб.: изд-во Р. Асланова, 2008. – 495 с.

9. Тищенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / В. В. Тищенко. – Харків, 2003. – 34 с.

10. Тищенко В. В. Криміналістичні технології в теорії і практиці розслідування / В. В. Тищенко // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. – Вип. 44. – Одеса: Юридична література, 2008. – С. 18-24.

11. Шмонин А. В. Методика расследования преступлений: [учеб. пособ.] / А. В. Шмонин. – М.: ЗАО Юстицинформ, 2006. – 464 с.

12. Яблоков Н. П. Криминалистика: природа и система / Н. П. Яблоков. – М.: Юрист, 2005. – 174 с.

References

1. Vasilev A. N. Problemy metodiki rassledovaniya otdelnyh vidov prestupleniy / A. N. Vasilev. – M.: Izd-vo Mosk. un-ta, 1978. – 72 s.

2. Vozgrin I. A. Ponyatie i sodержanie kriminalisticheskoy metodiki rassledovaniya prestupleniy / I. A. Vozgrin // Kurs kriminalistiki: V 3 t. – T. 2. Kriminalisticheskaya metodika: Metodika rassledovaniya prestupleniy protiv lichnosti, obshchestvennoy bezopasnosti i obshchestvennogo poryadka; pod red. O. N. Korshunovoy i A. A. Stepanova. – SPb.: Izd-vo «Yuridicheskiy tsentr Press», 2004. – S. 11-52.

3. Dulov A. V. Osnovy rassledovaniya prestupleniy, sovershennyh dolzhnostnymi litsami / A. V. Dulov. – Minsk: Izd-vo Beloruss. un-ta, 1985. – 168 s.

4. Zhuravel V. A. Kriminalistichni metodiki: suchasni naukovі kontseptsii: [monografiya] /

V. A. Zhuravel. – H.: Vidavnicha agentsiya «Apostil», 2012. – 304 s.

5. Ishchenko E. P. Rassledovanie prestupleniy, svyazannyh s professionalnoy deyatelnostyu / E. P. Ishchenko. – M.: Yurlitinform, 2009. – 352 s.

6. Kolesnichenko A. N. Obshchie polozheniya metodiki rassledovaniya otdelnyh vidov prestupleniy / A. N. Kolesnichenko // Sovetskaya kriminalistika. Metodika rassledovaniya otdelnyh vidov prestupleniy / V. K. Lisichenko, V. I. Goncharenko, M. V. Saltevskiy i dr.; pod red. V. K. Lisichenko. – K.: Vishcha shkola, 1988. – S. 7-15.

7. Kornouhov V. E. Metodika rassledovaniya prestupleniy: teoreticheskie osnovy / V. E. Kornouhov. – M.: Norma, 2008. – 224 s.

8. Kosarev S. Yu. Istoriya i teoriya kriminalisticheskikh metodik rassledovaniya prestupleniy / S. Yu. Kosarev. – SPb.: izd-vo R. Aslanova, 2008. – 495 s.

9. Tishchenko V. V. Kontseptualni osnovi rozsliduvannya korislivo-nasilnitskih zlochiv: avtoref. dis. d.yu.n.: 12.00.09 / V. V. Tishchenko. – Harkiv, 2003. – 34 s.

10. Tishchenko V. V. Kriminalistichni tehnologiyi v teoriyi i praktitsi rozsliduvannya / V. V. Tishchenko // Aktualni problemi derzhavi i prava. / Zbirnik naukovih prats. – Vip. 44. – Odesa: Yuridichna literatura, 2008. – С. 18-24.

11. Shmonin A. V. Metodika rassledovaniya prestupleniy: [ucheb. posob.] / A. V. Shmonin. – M.: ZAO Yustitsinform, 2006. – 464 s.

12. Yablokov N. P. Kriminalistika: priroda i sistema / N. P. Yablokov. – M.: Yurist, 2005. – 174 s.